

Wpływ maoryskiego zwyczaju na prawodawstwo Nowej Zelandii

dr Joanna Siekiera

01.12.2021

Artykuł w skrócie:

- Zwyczajowe prawo Maorysów (*tikanga*) posiada w nowozelandzkim systemie prawnym *de iure* status normy o charakterze *ius cogens* – normy prawnej bezwzględnie obowiązującej;
- nowozelandzki system prawny tworzą dwa źródła: ustawy wprowadzane przez ludność pochodzenia europejskiego (najpierw Brytyjczyków, a następnie suwerennych Nowozelandczyków) oraz zwyczaje przekazywane ustnie przez autochtonów;
- wbrew narastającej europeizacji w czasach kolonialnych, a współcześnie także globalizacji, język wraz z obyczajami maoryskimi funkcjonujące w praktycznie każdej dziedzinie życia publicznego czy prywatnego.

System prawa nowozelandzkiego¹ to nietypowa pod względem ustrojowym hybryda zwyczajowych oraz religijnych norm pochodzących od autochtonicznej mniejszości maoryskiej i brytyjskiego systemu prawa precedensowego (ang. *common law*). Już na wstępie należy podkreślić, iż zwyczajowe prawo Maorysów (*tikanga*) posiada *de iure* status normy o charakterze *ius cogens* – normy prawnej bezwzględnie obowiązującej, której stosowania nie można ograniczyć bądź wyłączyć. **Wszelkie orzeczenia nowozelandzkich sądów i trybunałów, ale również akty stanowione przez parlament w Wellington lub wszelkie inne czynności administracyjne na poziomie rządowym czy samorządowym winny być podejmowane zgodnie z *tikanga*.** Dotyczy to również prawa cywilnego, w tym pochówku zmarłych.

Naprzemienne przenikanie kultur i tradycji prawnych w porządku nowozelandzkim jest unikatowe, gdyż nigdzie w świecie, w byłych państwach Wspólnoty Narodów (dawnej Wspólnoty Brytyjskiej, ang. *British Commonwealth*) mniejszość etniczna nie posiada tak wysokiej rangi ustrojowej oraz ustawodawczej. Maorysi posiadają bardzo wysoką pozycję w społeczeństwie nowozelandzkim, a jako autochtoniczna mniejszość dobrze przystosowali się do nowego ustroju politycznego, już bez ingerencji polityki prowadzonej w Londynie. Dodatkowo należy zaznaczyć, iż osoby pochodzenia maoryskiego nie zostały wykluczone ze

¹ Autorka odbywała studia doktoranckie na Wydziale Prawa Uniwersytetu Victorii w Wellington w latach 2015–2016. Podczas pobytu naukowego badała również maoryskie prawo zwyczajowe. Dodatkowo kontakt na polu osobistym z przedstawicielami mniejszości dostarczył wiele cennych informacji do rozważań.

wspólnoty, jak miało to miejsce w innych państwach postkolonialnych, w tym w Australii, Kanadzie czy Stanach Zjednoczonych².

Nowozelandzki system prawny tworzą zatem dwa źródła: ustawy wprowadzane przez ludność pochodzenia europejskiego (najpierw Brytyjczyków, a następnie już suwerennych Nowozelandczyków) oraz zwyczaje przekazywane ustnie przez autochtonów. Rozwijając takie stwierdzenie, należy dodać, iż pierwszy zbiór norm, a zatem te przepisy, które powstały w ramach narzuconego kolonialnego systemu, trzeba podzielić na pochodzące albo od Imperium Brytyjskiego, jeszcze z czasów, gdy Aotearoa [oficjalna nazwa Nowej Zelandii w drugim języku urzędowym, tj. maoryskim, oznaczająca *Kraina Długiej Białej Chmury*] była brytyjską kolonią, a później dominium, albo od Nowej Zelandii³.

Wreszcie drugim równoprawnym elementem systemu prawnego w Nowej Zelandii jest tikanga – maoryskie prawo zwyczajowe. Maoryskie plemiona opracowały wydajnie funkcjonujący system sprawowania władzy, a także struktur cywilnych zaakceptowanych i stosowanych na długo przed inwazją Brytyjczyków w XIX w. [Wielka Brytania uczyniła Wyspy swoją kolonią w 1840 roku⁴]. Zwyczajowe normy prawne regulowały szereg zagadnień w życiu codziennym Maorysów, jak m.in. prawo rodzinne, kwestie związane z handlem i prawem do ziemi, pokojowe rozwiązywanie konfliktów czy ochrona środowiska. Tikanga, o czym nie można zapominać, jest głęboko zakorzenione w wierzeniach, w religii, która ściśle powiązana jest z kultem sił przyrody. Mówi się wreszcie, iż prawo zwyczajowe pochodzi bezpośrednio z pragmatycznej wiedzy o warunkach geograficzno-społecznych Wyspy Północnej i Południowej, na które składa się państwo nowozelandzkie⁵.

Tikanga nie zostało skodyfikowane jako jeden dokument czy kodeks, jednak posiada ono moc wiążącą dla wszystkich instytucji w państwie. **Nadrzędność prawna zwyczajowego prawa Maorysów względem norm ustawowych potwierdzono w wielu precedensowych**

² Autorka przekonała się o tym osobiście podczas badań prowadzonych w Toronto w lipcu 2013 roku. Obserwowała ona zachowania Inuitów (Indian kanadyjskich), którzy w następstwie stałego i celowego obchodzenia prawa przez ludność kolonialną, a także nieumiejętności asymilacji przedstawicieli plemion, dołączyli do lumpenproletariatu. Niestety wielu z nich znajduje się na ulicach miast, żebrząc o pomoc.

³ S. Bożyk, *System konstytucyjny Nowej Zelandii*, Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2009; G.W.R. Palmer, Geoffrey, *Unbridled Power: An Interpretation of New Zealand's Constitution & Government*, Oxford University Press, Oxford 1987.

⁴ Dla ścisłości należy dodać, iż już wcześniej, bo w 1642 roku, holenderski badacz Abel Janszoon Tasman odkrył te terytoria nazywając je Nieuw Zeeland na cześć żeglarskiej prowincji ówczesnych Niderlandów – Zelandii.

⁵ The Law Commission of New Zealand, *Maori Custom and Values in New Zealand Law*, Study Paper 9, Wellington 2011.

orzeczeniach sądów, ale przede wszystkim przez sam fakt ustanowienia naczelnego sądu prawa maoryskiego – Trybunału Waitangi.

Trybunał Waitangi rozpoczął działalność w 1975 roku⁶. Jego naczelnym celem jest ochrony zwyczaju maoryskiego w przestrzeni publicznej i prawnej. Pierwotnie został on jednak powołany, aby rozstrzygnąć historyczne żądania Maorysów wobec monarchii brytyjskiej. Praca sędziów Trybunału uzyskała współcześnie także inny istotny efekt poboczny. Otóż poprzez szereg orzeczeń wprowadzono do licznych aktów stanowiących normy wywodzące się wprost z Traktatu z Waitangi⁷. Ten dokument stanowi zaś najważniejszą w dziejach państwowości Nowej Zelandii cezurę czasową.

Traktat z Waitangi został podpisany 6 lutego 1840 roku jako układ pokojowy między wodzami maoryskimi a przedstawicielami korony brytyjskiej. Choć merytorycznie nie posiada on już mocy wiążącej, to jednak ze względu na ogromny wpływ na kształtowanie się państwowości Nowej Zelandii⁸, formalnie dokument ten – jako prawo stanowione – został włączony do katalogu źródeł konstytucyjnych w wyniku serii orzeczeń sądowych. Traktat z Waitangi składa się jedynie z 3 artykułów: uczynienie suwerenem od brytyjskiego monarchy, nadanie prawa własności ziemi wraz z bogactwami naturalnymi, a także zrównanie praw obywatelskich ludności autochtonicznej z kolonizatorami.

Obecnie około 12% ogółu społeczeństwa nowozelandzkiego stanowi mniejszość maoryska, podczas gdy językiem maoryskim, drugim oficjalnym językiem urzędowym władza mniej niż 4% populacji⁹. Co ciekawe, **wbrew narastającej europeizacji w czasach kolonialnych, a współcześnie także globalizacji, język wraz z obyczajami maoryskimi funkcjonuje w praktycznie każdej dziedzinie życia publicznego czy prywatnego.**

Bogate słownictwo zaczerpnięte z języka maoryskiego weszło na stałe do języka angielskiego używanego na terenie Nowej Zelandii. Informacje publiczne, znaki drogowe oraz prywatne reklamy zawierają tłumaczenie z języka maoryskiego, pomimo faktu relatywnie nikłej (biegłej) znajomości tego języka, ale *de iure*, zgodnie z ustawodawstwem¹⁰. W latach 70. XX wieku zaszły bowiem daleko idące zmiany w społeczeństwie nowozelandzkim (m.in. zrównano status

⁶ Na podstawie ustawy Treaty of Waitangi Act 1975 z 10 października 1975 r. (Public Act 1975 No 114).

⁷ Wywiad przeprowadzony przez Autorkę z pracownicą Trybunału Waitangi, Nyenyenzi Siameja, Wellington 11.03.2015 r.

⁸ Por. M. Sprengel, J. Siekiera, J. Eska-Mikołajewska, *Państwowość, gospodarka i bezpieczeństwo Nowej Zelandii – historia i współczesność*, PTE, Poznań 2020.

⁹ CIA World Factbook, *New Zealand*: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/new-zealand/> (dostęp 3.11.2021).

¹⁰ The Māori Language Act 1987 z 20 czerwca 1987 roku (Public Act 1987 No 176).

publiczny kobiet oraz osób pochodzenia maoryskiego w służbie państwowej), a kwestie związane z mniejszością maoryską zaczęto traktować z powagą, mając świadomość krzywd, jakie poczyniono względem tej mniejszości. Dzisiaj funkcjonuje też wiele programów rządowych wspierania Maorysów, podczas gdy badania naukowe dotyczące Maorysów (Maori studies¹¹) czy dotacje na naukę języka maoryskiego zyskały ogromną popularność.

Wreszcie wskazać trzeba, iż tradycyjna religia Maorysów przekłada się na życie publiczne i prywatne w Nowej Zelandii. *Tapu* w religii oraz tradycji (w tym kulturze prawnej) Maorysów, można interpretować jako „święte”, „duchowe ograniczenie” lub „domniemane zakazy”¹², a zatem wiążące przepisy. Istnieją dwa rodzaje *tapu*: prywatne (względem osób fizycznych) oraz publiczne (odnoszące się do społeczności). Dobitym przykładem funkcjonowania tego wierzenia w przestrzeni publicznej jest kontestowanie budowy szosy asfaltowej na Cape Reinga – najdalej na północ wysuniętego cyplu Nowej Zelandii, kultowego celu wycieczek, a zarazem, zgodnie z wierzeniami Maorysów, ujścia dusz do krainy zmarłych. Podobnym przykładem było też blokowanie przez ludność maoryską kontynuacji autostrady na Wyspie Północnej, gdzie po długich negocjacjach udało się miejscowym władzom uzyskać zgodę maoryskich kapłanów. Argumentem Maorysów była właśnie konieczność ochrony *tapu*. Obecnie *tapu* obserwowane jest głównie w kwestiach związanych z chorobą, zgonem czy pochówkiem. Naruszenie tego niepisanego zbioru praw grozi bowiem karą bogów¹³.

Komisja Prawa Nowej Zelandii w swoim raporcie zatytułowanym „Zwyczaje i wartości maoryskie w prawie nowozelandzkim” stwierdziła, że strona rządowa wraz z przedstawicielami Maorysów dążą do kompromisu prawno-społecznego, szukając wspólnych podstaw w tworzeniu oraz interpretowaniu norm prawnych. Przedstawiciele maoryskich władz, działacze społeczni, jak również urzędnicy samorządowi i politycy nowozelandzcy ustanawiają liczne akty prawne na różnych szczeblach, skupiając zbieżne wartości w często kontrowersyjnych czy spornych kwestiach, aby następnie zaprezentować efekty spełniające *de facto* oczekiwania obu narracji oraz *de iure* biorąc pod uwagę prawo zwyczajowe Maorysów.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż od wielu lat obserwuje się tendencję „rekompensacyjną” względem mniejszości autochtonicznej w Nowej Zelandii ze strony władz lokalnych oraz

¹¹ Tu pionierem jest zdecydowanie Uniwersytet Waikato w Hamilton, na którym Autorka prowadziła badania podczas trzech miesięcy w 2015 roku.

¹² J. Andersen, *Maori Religion*, „The Journal of the Polynesian Society” 49(196)/1940, s. 511–555.

¹³ E. Best, *Some Aspects of Maori Myth and Religion: Illustrating the Mentality of the Maori and his Mythopoetic Concepts*, W.A.G. Skinner, Government Printer, Wellington 1922.

rzędu. Niepodległe państwo [od 1947 roku – przyp. aut.] stara się uczynić zadość szkodom poczynionym przez brytyjskich kolonizatorów względem Maorysów, bezprawnemu wywłaszczaniu ziemi, celowemu mataczeniu, falsyfikowaniu umów cywilnych, a wreszcie także zabójstwom na tle narodowościowym podczas licznych wojen maoryskich. Ponadto, ze względów wizerunkowych Nowa Zelandia ma świadomość skarbu w postaci tradycji maoryskiej, która świetnie służy do promocji kraju jako otwartego, pokojowego oraz różnorodnego kulturowo i etnicznie, co przyciąga nie tylko turystów, ale i naukowców, artystów, dziennikarzy, a także inwestorów.

O AUTORCE

dr Joanna Siekiera. Prawnik międzynarodowy, doktor nauk społecznych, adiunkt na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Bergen w Norwegii. Była stypendystką rządu Nowej Zelandii na Uniwersytecie Victorii w Wellington, niemieckiego Institute of Cultural Diplomacy, francuskiego Institut de relations internationales et stratégiques. Uzyskała certyfikaty Rosyjskiej Szkoły Prawa Humanitarnego, UN CIMIC Training School oraz NATO Stability Policing Centre of Excellence.

Sfinansowano przez Narodowy
Instytut Wolności - Centrum Rozwoju
Społeczeństwa Obywatelskiego ze
środków Programu Rozwoju
Organizacji Obywatelskich na lata
2018 – 2030

JEŻELI DOCENIASZ NASZĄ PRACĘ, DOŁĄCZ DO GRONA NASZYCH DARCZYŃCÓW!

Z otrzymanych funduszy sfinansujemy powstanie kolejnych publikacji.

Możliwość wsparcia to bezpośrednia wpłata na konto Instytutu Nowej Europy: 95 2530 0008
2090 1053 7214 0001 tytułem: „darowizna na cele statutowe”.